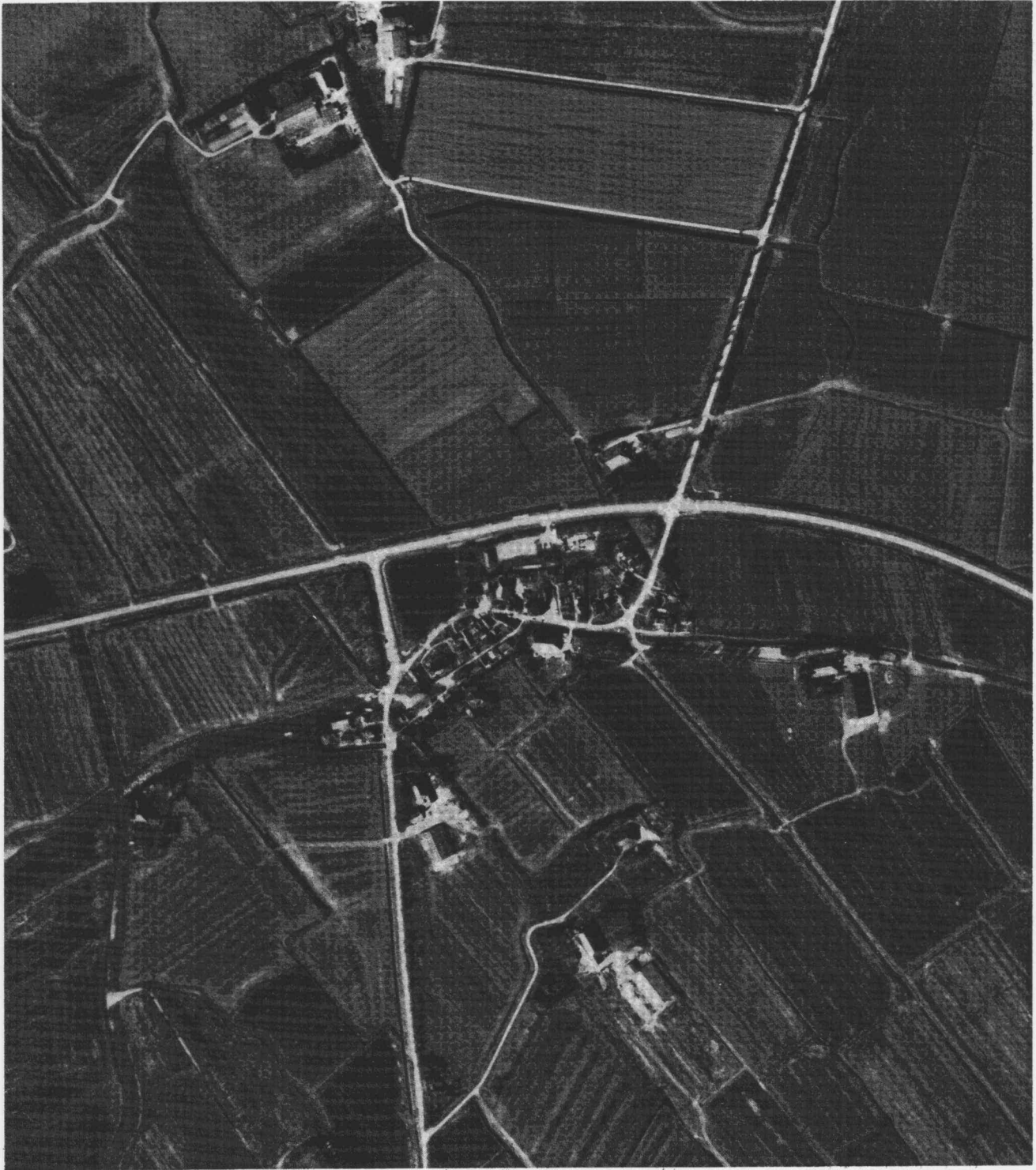

ID1341
C2
U-10-1991

2.110519157006

POPPINGAWIER
gemeente Boarnsterhim

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

2.110519157007

POPPINGAWIER gemeente Boarnsterhim

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Poppingawier als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening-nummer 252) door een stippellijn omgrensde gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg**.

Juli 1988.

Inleiding

Het dorp Poppingawier ligt op ongeveer vijftien kilometer ten zuiden van Leeuwarden en ressorteert onder de gemeente Boarnsterhim. Het dorp kent een geringe omvang en ligt op een kleine lage terp. De structuur van de nederzetting is zeer eenvoudig en kenmerkt zich door een dichtbebouwde kern met een rechthoekige bebouwingsopzet en een lineair hoofdpad. Verder zijn er drie boerderijen binnen de dorpsbebouwing opgenomen. De kleine compacte dorpskern vormt een sterk contrast met de openheid van de uitgestrekte weidegronden die, omdat uitbreidingen van de historische dorpsstructuur slechts in beperkte mate tot stand zijn gekomen, voor een groot deel direct aan de terp grenzen.

Dit bijzondere ruimtelijke contrast levert in samenhang met de deels historische dorpsbebouwing een beeld op van een zodanige historisch-ruimtelijke waarde dat de aanwijzing van Poppingawier als beschermd dorpsgezicht gerechtvaardigd is.

Ontstaan en ontwikkeling

De kust van het zuidoostelijk deel der Noordzee vormt het verspreidingsgebied der terpen, de door de mens opgeworpen woonheuvels uit de periode dat het land nog niet door dijken wordt beschermd.

Terpen ontstaan in het laatste deel van een periode die gekenmerkt wordt door een stijging van het zeeniveau. Het stijgende water slaat ter plaatse van het huidige kustgebied grote delen van het aldaar gevormde veenpakket weg en zet tussen circa 2700 voor Christus en 700 voor Christus op het overgebleven veen of op de pleistocene ondergrond klei en zand af. Op grond van bodemonderzoek veronderstelt men dat de oudste bewoning van het kustgebied plaatsvindt vanaf ongeveer 600 voor Christus. Tijdens perioden van overstromingen, die perioden waarin het kustgebied nagenoeg droog komt te liggen afwisselen, worden terpen gevormd door ophoging van de nederzettingen met kwelderzoden en mest. Op de terpen wordt gewoond, wordt het vee gestald en vindt akkerbouw plaats.

De vorming en ophoging van terpen vindt plaats tot de aanleg van een gesloten dijkenselsel langs de Wadden- en Middelzeekust in de 13de eeuw voltooid is. Na deze tijd is de bewoning van het kustgebied niet meer exclusief aan terpen gebonden en worden geleidelijk ook buiten de terpen boerderijen gebouwd.

Op archeologische gronden neemt men aan dat grotere wierden waarop zich dorpen en steden hebben ontwikkeld, gevormd zijn uit een samensmelting van huiswierden.

Over het algemeen volgt verdere ophoging en in enkele gevallen samentrekking of verbinding met andere grotere of kleinere wierden.

Door deze veelsoortige incidentele ontwikkelingsvormen is een eenduidige categorisering volgens bepaalde typen moeilijk te geven. Soms benadert een wierde een van de volgende ideaaltypen: de radiaal verkavelde dan wel blokvormig verkavelde wierde, beide met een agrarische hoofdfunctie, of de langgerekte wierde met een handelsfunctie.

De nederzettingsstructuur van het Friese kustgebied kenmerkt zich door de aanwezigheid van terpdorpen. In de buurt van de kust is het aantal het grootst, landinwaarts neemt de concentratie sterk af. Poppingawier ligt op een kleine woonheuvel aan de zuidelijke rand van het verspreidingsgebied der terpen. Het gebied rondom het dorp maakt onderdeel uit van de kleigronden ten zuidoosten van de voormalige Middelzee, een binnenzee die in de Middeleeuwen haar grootste omvang bereikt, maar na bedijking in de 13de eeuw geleidelijk wordt ingepolderd.

Door de vele incidentele ontwikkelingsvormen zijn terpen vaak moeilijk te dateren. Ook over de ouderdom en de bewoningscontinuïteit van de terp te Poppingawier zijn, mede omdat er nooit archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden, geen gegevens bekend. Alleen het feit dat de kleine terp in zijn geheel is opgenomen binnen het grove blokvormige verkavelingspatroon van het omringende gebied vormt wellicht een aanwijzing. Een dergelijke structuur duidt, in tegenstelling tot de veelal oudere radiaal verkavelde terpen, over het algemeen op een relatief geringe ouderdom van de nederzetting of op herverkaveling van een bestaande (verlaten) terp.

Over de concrete omvang van de dorpsbebouwing is tot het verschijnen van het oudste relevante kaartmateriaal uit het begin van de 18de eeuw nauwelijks iets bekend.

Op de kaart van Schotanus uit 1718 (fotobijlage, afb. 1) wordt Poppingawier globaal afgebeeld als een nederzetting met een ovaalvormige hoofdstructuur met daarbinnen een kerkje en enkele pandjes, terwijl direct ten zuiden en ten oosten van het dorp enkele boerderijen liggen. Het dorp is via een opvaart die langs de zuidkant van de terp wordt getekend, verbonden met het Poppingawierstermeer en de Oude Sneekervaart, een belangrijke vaarweg in de provincie Friesland. Verbindingen over land ontbreken vrijwel geheel. Door deze gunstige ligging aan genoemde vaarwegen zijn naast agrarische functies ook ambachts- en nijverheidsfuncties tot

ontwikkeling gekomen. Bekend is dat in de 18de eeuw enkele schippers, kuipers, timmerlui, schoenmakers, wevers, slagers en bakkers in het dorp gevestigd zijn.

De eerste nauwkeurige weergave van het dorp dateert van ruim een eeuw later. Op het kadastraal minuutplan uit circa 1820 (fotobijlage, afb. 2) is goed te zien dat de dorpsbebouwing sterk is geconcentreerd en dat de kern van de nederzetting slechts een oppervlakte beslaat die vergelijkbaar is met de grootte van een kavel uit het grove blokvormig verkavelde land waarbinnen de nederzettingsstructuur in zijn geheel is opgenomen. De ovale vorm die Schotanus tekent, blijkt niet als zodanig te bestaan. Wel ligt aan de noordkant van het dorp de landweg naar Rauwerd direct langs de dorpsbebouwing.

De structuur van het dorp is zeer eenvoudig. Parallel ten noorden van de opvaart, die op de kadastrale minuut niet expliciet wordt aangegeven, ligt een pad waarlangs het grootste deel van de dorpsbebouwing, die lijkt te bestaan uit kleine woonhuizen, is gesitueerd. Een in oorsprong middeleeuws kerkje ligt binnen een kleine vierkante 'kerkring' die aan de zuidkant direct aan het pad en aan de noordkant direct aan de landweg grenst. De bebouwing langs de oostzijde van de kerkring en langs een dwarspad in de oostelijke dorpsshelft vormen de enige verdichting binnen de nederzetting.

Opmerkelijk is de situering van een omvangrijke boerderij direct aan de westkant van de kerkring. Deze boerderij en drie direct ten zuiden en ten oosten van de dorpskern gelegen boerderijen, hebben mogelijk de plaats ingenomen van de oorspronkelijk exclusief aan de terpen gebonden agrarische bebouwing.

In de 19de en 20ste eeuw vinden met uitzondering van de verbetering van de doorgaande weg, binnen de kern van het dorp geen structurele veranderingen plaats. De rond het midden van de vorige eeuw op korte afstand van de bebouwing aangelegde weg vervangt het op de kadastrale minuut aangegeven pad direct ten noorden van de dorpskern. De dorpsuitbreidingen die bestaan uit enkele kleine woningen daterend van rond de eeuwwisseling en een zestal recent gebouwde vrijstaande woonhuizen, komen aan de oostkant van de dorpskern langs de verbeterde landweg naar Rauwerd tot stand. De terpafravingen die rond de eeuwwisseling in de meeste andere terpdorpen plaatsvinden, blijven in Poppingawier achterwege omdat de terp geheel bebouwd is.

De oude kerk en toren worden in 1860 vervangen door een nieuw kerkgebouw dat, in afwijking van zijn oost-west georiënteerde middel-

eeuwse voorganger, vrijwel evenwijdig aan het hoofdpad wordt gebouwd. Ook in functioneel opzicht verandert er gedurende de 19de eeuw weinig binnen het dorp. Ambachten en kleine nijverheid blijven bestaan naast agrarische functies. Met de bouw van een school, de opening van een herberg en de bouw van een doopsgezinde kerk bereikt het voorzieningenniveau rond het midden van de 19e eeuw een relatief aanzienlijke hoogte. Toch neemt als gevolg van het sterk teruglopende belang van het vervoer over water het aantal ambachten en nijverheden vanaf de eeuwwisseling sterk af. Het aantal inwoners binnen het dorp wordt geleidelijk kleiner, waardoor de school in 1934 sluit. Sinds de laatste twee decennia is deze tendens tot staan gebracht doordat het dorp een functie krijgt als woonplaats voor forensen. De recente bouw van zes woonhuizen aan de oostkant van het dorp ondersteunt deze ontwikkeling.

Een ruimtelijke verandering die voor het dorp grote gevolgen heeft, vormt de aanleg van de Harstawei ten noorden van het dorp. Een gevolg hiervan is dat het doorgaande verkeer buiten het dorp wordt omgeleid. In samenhang met deze wegaanleg wordt de verkaveling van de gronden tussen de weg en het dorp sterk gewijzigd. De tot dan kenmerkende agrarische bestemming van de kavels verdwijnt en wordt overgenomen door een deels recreatieve functie. De herinrichting tot grasvelden en de aanleg van een korte verbindingsweg tussen de Harstaweg en de dorpskern betekenen een structurele-, functionele en ruimtelijke verandering van het gebied direct ten noorden van het dorp.

Huidig ruimtelijk karakter en te beschermen waarden

De nederzetting Poppingawier bestaat uit een kleine, lage en zeer intensief bebouwde terp en enige lintbebouwing langs de weg naar Rauwerd, die aan de oostkant op de terp aansluit.

Mede omdat uitbreidingen van het dorp vrijwel achterwege zijn gebleven heeft de terp haar vrije ligging grotendeels behouden. Het voor het dorp uiterst kenmerkende contrast tussen de kleine, dicht bebouwde dorpskern en de openheid van het omringende land is hierdoor tot in de huidige tijd blijven bestaan.

Een ander opvallend kenmerk binnen de nederzetting vormt de functionele en ruimtelijke samenstelling van de bebouwing op de terp. Hierin vormen, naast de dichte rechthoekige structuur van kleinschalige woonhuizen, een aantal omvangrijke boerderijen een bijzonder aspect. In de ligging van deze

boerderijen direct naast de woonbebouwing op de terp is de oorspronkelijke functie die de terp heeft gehad als vestigingsplaats voor de agrarische bebouwing goed te herkennen. Het contrast tussen de drie vrijgelegen grootschaliger boerderijen en de sterk geconcentreerde kleinschalige woonhuizen kan worden aangemerkt als een voor Poppingawier mede beeldbepalende karakteristiek.

De structuur op de terp is zeer eenvoudig. De opzet bestaat uit een kleine vierkante nagenoeg onbebouwde 'kerkring' met langs de zuidzijde het lineaire hoofdpad de Binnenbuorren. Slechts één smal dwarspad, de Skoalsteech kan als een verdichting van het bebouwingspatroon worden aangemerkt. Alle bebouwing alsook de kerkring liggen binnen een van de Binnenbuorren afgeleide rechthoekige opzet. Ook de verlengde opvaart, die de terp aan de zuidzijde begrenst, ligt parallel aan de Binnenbuorren. Alleen de begrenzing van de terp aan de noordzijde wijkt in tegenstelling tot de oudere situatie met een lichte kromming af van de rechthoekige nederzettingsstructuur, die langs de weg duidelijk is af te lezen uit de wel binnen dit patroon gelegen rij panden aan de zuidkant van de weg. In deze afwijking is de relatief late aanleg van de huidige Buitenbuorren als onderdeel van doorgaande weg Rauwerd – Terzool duidelijk te herkennen. Een gevolg hiervan is dat tussen de weg en de woningen diepe voortuinen liggen, waarin de terphelling herkenbaar is. Binnen het nederzettingspatroon vertoont de situering van de panden langs de Binnenbuorren een aantal kenmerken de verschillen. Ten oosten van de kerkring ligt langs het pad aan beide zijde bebouwing, terwijl ten westen van de kerkring langs het pad, dat als gevolg van een verspringing hier op veel kortere afstand van de opvaart ligt, alleen aan de noordzijde bebouwing is gesitueerd. Deze enkelzijdige situering, de zeer kleine schaal van de genoemde rij panden en de ligging van deze huizen direct tegen de boerderij ten westen van de kerkring, duiden op een latere invulling van de bebouwing binnen een dan reeds bestaand bebouwingspatroon. De verspringing, een open ruimte die wordt begrensd door beplanting en een woning aan de zuidkant van het water vormt een ruimtelijke overgang tussen beide structuurdelen.

De bebouwing op de terp is opgebouwd uit een uit baksteen opgetrokken beganegrondlaag met een schildkap of zadeldak en dateert overwegend uit de 19de eeuw. De aaneengesloten langs een rechte rooilijn gesitueerde panden liggen of direct langs de paden of kennen stoepen met daarlangs in veel

gevallen hekwerken. De dubbelzijdig bebouwde delen van de paden kennen hierdoor een uitgesproken steenachtig karakter, in tegenstelling tot het westelijk deel van de Binnenbuorren waar tussen het pad en het water overtuintjes liggen met op de erfgronden hekwerken of beplanting. Het steenachtig karakter van een deel van de dorpskern vormt een tegenstelling met het open, groten-deels onbebouwde kerkterrein dat is ingericht als begraafplaats. Langs de zuidrand van het kerkterrein dat wordt omgeven door een hekwerk staat een rij middelhoge bomen die een scheiding vormt met de Binnenbuorren.

Ook de op ruime kavels gelegen lintbebouwing langs de weg naar Rauwerd contrasteert met de steenachtige dorpskern op de terp. Een stelpboerderij, een 19de-eeuwse dorpscafé en een tiental woonhuizen vormen aan de oostzijde van het dorp een geleidelijke overgang naar het open land. Hierbij vormt het volumineuze, twee bouwlagen met kap tellende café een ruimtelijke beëindiging van de Binnenbuorren. Ook aan de westzijde van het dorp is van een geleidelijke overgang sprake door de ligging van een met erfbeplanting omgeven boerderij aan de weg naar Terzool en enkele panden langs de opvaart.

Aan de zuidzijde van het dorp vormt de opvaart een scherp afleesbare begrenzing. De kenmerkende vrije ligging aan het open land is aan deze kant van het dorp alsmede aan de zuidoost- en zuidwestkant goed bewaard gebleven. Een verzwakking van deze vrije ligging heeft aan de noordkant plaats gevonden door de aanleg van de Harstawei. Door de herverkaveling en herinrichting van de voormalige weidegronden tussen de Buitenbuorren en de Harstawei tot deels voor recreatie bestemde grasvelden en het aanbrengen van beplanting is de kenmerkende relatie tussen de terp en de weidegronden hier voor een deel verbroken. De brede profilering van de Harstawei en de verbindingsweg met het dorp, betekenen een versnippering binnen het gebied en een barrière in de ruimtelijke beleving van het open weidelandschap vanaf de terp.

Begrenzing van het aangewezen gebied

Het gebied waarop de aanwijzing van Poppingawier als beschermd dorpsgezicht betrekking heeft, omvat de bebouwingsstructuur op de terp alsmede dat onderdeel van de lintbebouwing langs de weg naar Rauwerd dat een ruimtelijke eenheid vormt met de terpnederzetting. Vanwege de voor het dorp kenmerkende vrije ligging binnen het

2.110519157010

aangrenzende open weidelandschap, is ook een stuk open weidegebied ten zuiden van de terp binnen de begrenzing opgenomen.

De begrenzing van het beschermde dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nummer 252).

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan worden ontwikkeld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Geraadpleegde literatuur:

Aa, A.J. van der.
Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. dl. 8. Gorinchem, 1846.

Boeles, P.C.J.A.
Friesland tot de 11de eeuw. 2de dr. 's-Gravenhage, 1951.

Boersma, J.W. (samenstelling).
Terpen, mens en milieu. Haren, 1970.

Glazema, P.
Gewijde plaatsen in Friesland. Meppel, 1948.

Halbertsma, H.
Terpen tussen Vlie en Eems. Groningen, 1963.

Klok, R.H.J.
'Terpen zullen ons een zorg zijn'. Groningse Volksalmanak, (1974-1975) 129-167.

Rienks, K.A. en Walther, G.L.
Binnendijken en Slieperdijken yn Fryslân. Boalsert, 1954.

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

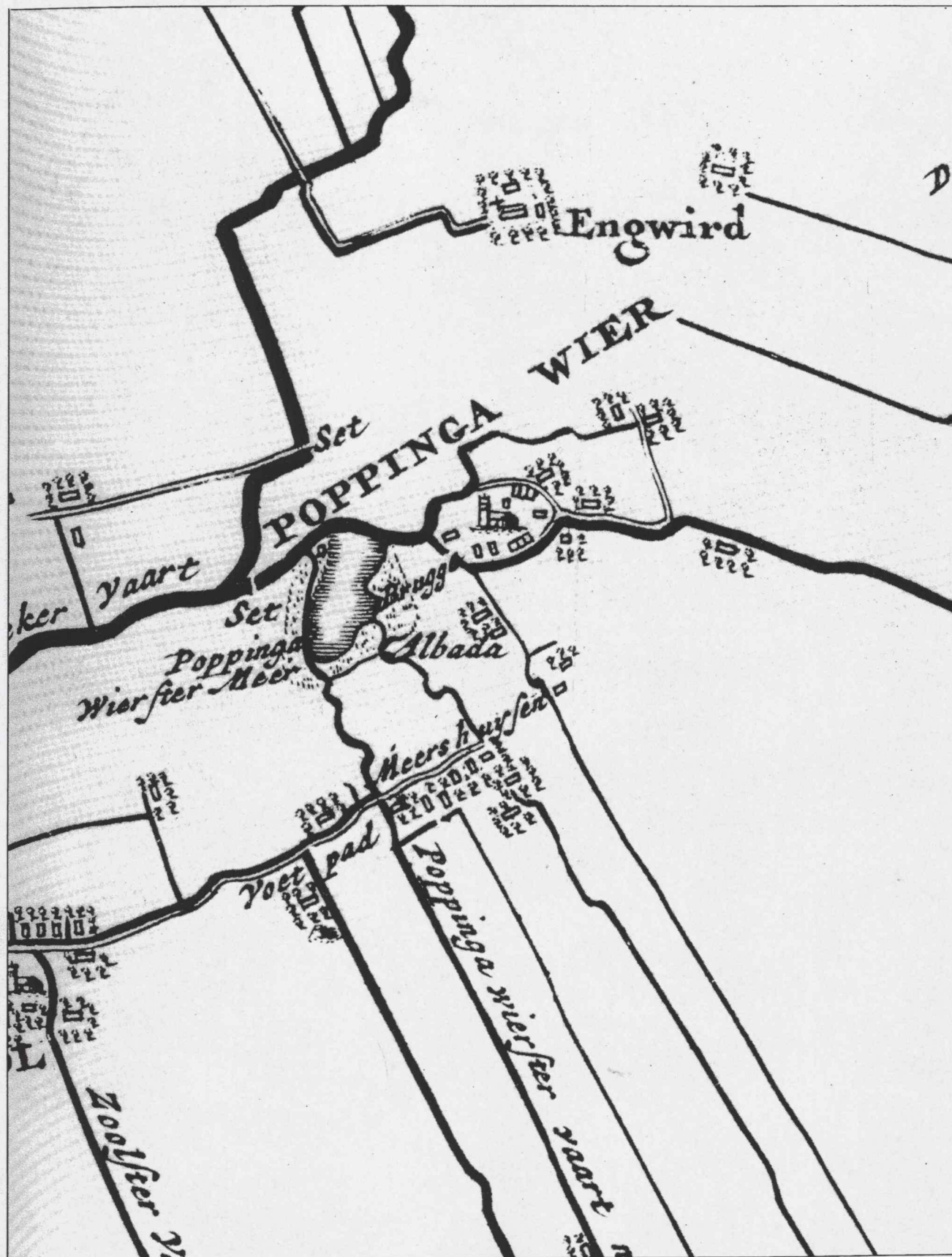
Historisch-geografisch en stedenbouwkundig onderzoek:
Ir. J. Metz, Zeist.

Foto's:
Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers, Apeldoorn (afb. 2);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist (afb. 1, 3, 4);
Topografische Dienst, Emmen (omslag).

Kaart:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

Verkoopprijs f 10,-.
Deze publikatie is schriftelijk of telefonisch te bestellen bij het Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-789880.
Onder vermelding van bestelnummer of ISBN 9034614751.

Druk:
Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

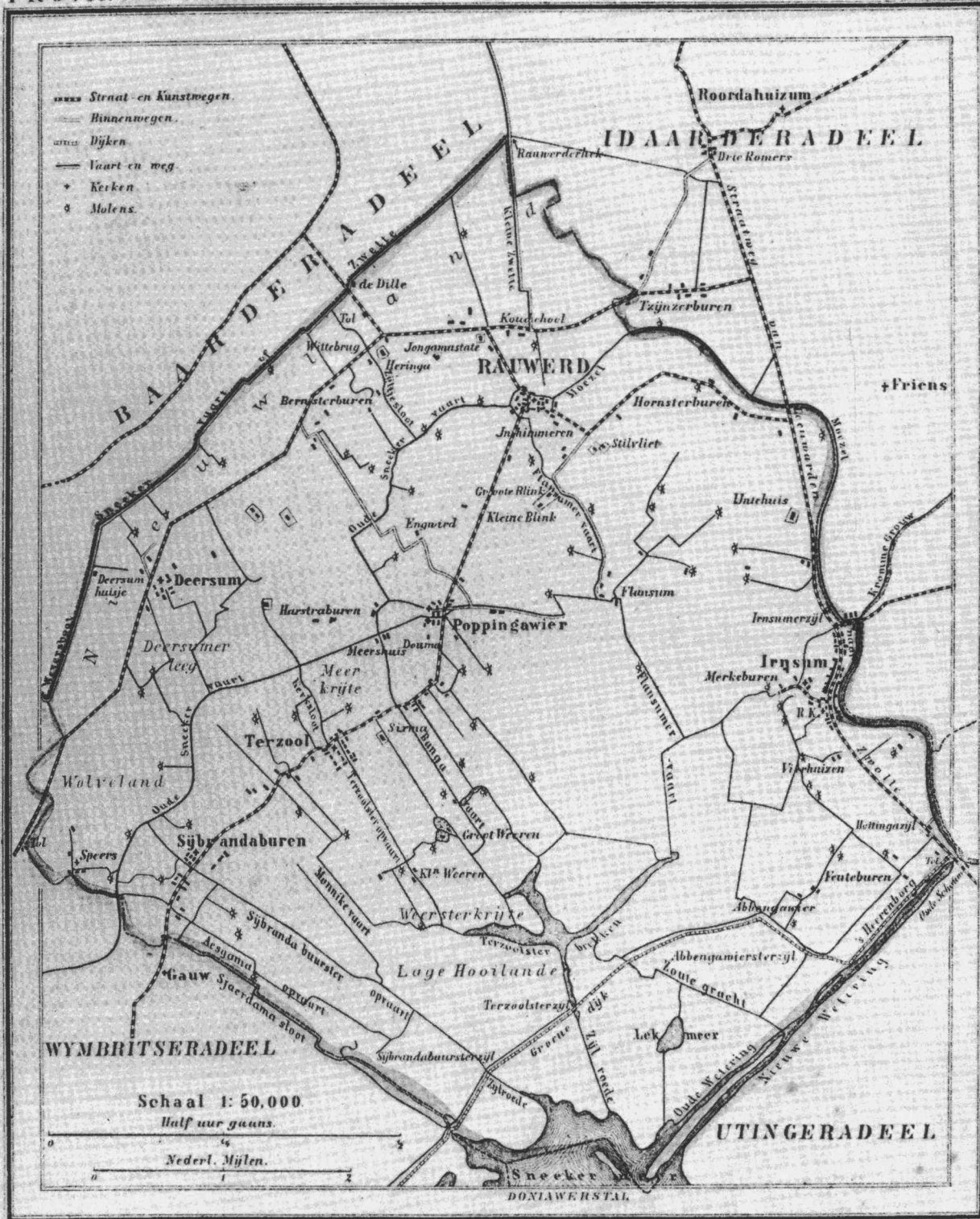

Afb. 1. B. Schotanus à Sterringa, Uitbeeldinge van de Heerlijkheit Friesland, 1970 (facsimile herdruk van 1718), grietenij Rauwerderhem, fragment.

Afb. 2. Kadastraal Minuutplan gemeente Rauwerderhem, circa 1820, fragment.

7

Afb. 4. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1865, provincie Friesland, gemeente Rauwerderhem.